

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 66 Ekim 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 66 October 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3672>

MUKAYESELİ HUKUK ARAŞTIRMACILARI AÇISINDAN “TÜRK HUKUK LÛGATI” VE ÖNEMİ “TURKISH LAW DICTIONARY” AND ITS IMPORTANCE FOR COMPARATIVE LAW RESEARCHERS

Mehmet ERGÜN*

Öz

Her bilim dalının kendine özgü bir dili (ıstılâh/ıstılâhât) vardır. Hukuk biliminin de ancak alanında uzman olanların anlayıp kullanabileceği kendine has bir bilim dili vardır. Hukuk dili ve hukuk terminolojisi, sosyal bilimlerin anlaşılması ve kullanılması zor bir alanı oluşturur. Hatta doktrinde bir bilim dalının ıstılâhâtına/literatürüne hâkim olan kişilerin özel bir rehber/hocaya muhtaç olmadan alanlarında araştırmalar yapabileceklerine ilişkin bir görüş dahi ileri sürülmüştür. Hukuk biliminin yapı taşlarını oluşturan hukukî kavramların anlamları hukuk sözlüklerinden öğrenilir. Bu bağlamda farklı hukuk sistemlerinde, hukukun bütün dallarında, İslâm hukuku alanında mukayeseli hukuk (el-fikhu'l-mukâren=comparative law=karşılaştırmalı hukuk) araştırmaları yapacak olan kişilerin öncelikle istifade edebilecekleri kaynak eserlerden biri de Türk Hukuk Lûgatı'dır. Türk Hukuk Lûgatı'nda hukukî terimlerin diğer hukuk sistemlerindeki karşılıkları tam ve doğru bir şekilde verilmiştir. Ayrıca Türk Hukuk Lûgatı'nın sonunda Almanca-Türkçe, Fransızca-Türkçe, İngilizce-Türkçe, Lâtince-Türkçe hukuk sözlükleri eklenmiştir. Böyle bir uygulamanın amacı ise, mukayeseli hukuk araştırmalarına ve mukayeseli hukuk araştırmacılarına katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Hukuk Dili, İstılâh, Türk Hukuk Lûgatı, Mukayeseli Hukuk Araştırmaları, Mukayeseli Hukuk Araştırmacıları.

Abstract

Every science has its own terminology. Even the science of law has a unique terminology of science that can only be understood and used by experts. The law/legal language and the terminology of law constitute a difficult field to understand and use of social sciences. Even in the doctrine, there is even an opinion that people who have mastered the literature of a discipline can do research in their fields without the need for a special guide. The meanings of the law/legal concepts that constitute the building blocks of the science of law are learned from the law dictionaries. In this context, one of the source works that can be used by the persons who will make researches in different law/legal systems, in all branches of law, in the field of Islamic law and comparative law is the Turkish Legal Dictionary. In the Turkish Legal Dictionary, the legal terms in other law/legal systems are given precisely and accurately. Moreover, at the end of the Turkish Law Dictionary, German-Turkish, French-Turkish, English-Turkish, Latin-Turkish law dictionaries were added. The aim of such an application is to contribute to comparative law research and comparative law researchers.

Keywords: Law Language, Legal Language, Terminology, Turkish Law Dictionary, Comparative Law Studies, Comparative Law Researchers.

* Dr., Uzman Vâiz, Kdz. Ereğli, mehmetergun61@hotmail.com

GİRİŞ

Kavram bilgisi, bilgi ve mantikî muhakeme açısından son derece önemlidir. Doğru ve isabetli düşüncenin temelini kusursuzca kullanılan kavramlar oluşturur. Kavram/lügat hâkimiyeti; alan uzmanlığı için şarttır. Kişi, kavram bilgisi nispetinde hukukî olay ve hâdiseleri anlayıp, çözebilir. Bu da hukukî terimleri/istilâhâtı öğrenmenin önemini gösterir. Bu bağlamda İslâm kültür tarihinde, kavramları konu edinen “Ta’rifât”, “Kâmûs”, “İstilâhât”, “Hudûd” ve “Müfredât” gibi eserlerin tedvini, çok eskilere dayanmaktadır. Râğıb el-İsfehânî’nin (ö. 502/1108) el-Müfredât’ı, Seyyid Şerif Cürçânî’nin (ö. 816/1443) et-Ta’rifât’ı, Ebu’l-Bekâ el-Kefevî’nin (ö. 1095/1684) el-Külliyâtı ve İbn Ebi’d-Dünyâ’nın (ö. 281/894) Risâleler’i bunların en meşhurlarındandır (Heyet, 2010, V-VII).

İstilâh (ç. *istilâhât*), sözlükte *ittifak* anlamına gelir (Bilmen, 1985, I/11; Yazır, 1997, II/386; Heyet, 1998, 137). Bilim dilinde/doktrinde ise, herhangi bir ilim dalında uzmanlaşan kişilerin bir kelimeyi sözlük anlamının dışına çıkararak ittifak ettikleri bir başka anlamda kullanmaları demektir. İstilâhât/kavramlar âdeta bir ilmin özel dilini oluşturur. Bir ilim dalının özel dilini bilmeyen kişi o ilmi kavrayıp, anlayamaz. Bu bağlamda İslâm bilginleri çeşitli disiplinlerin terimlerini konu edinen bazı eserler tedvin etmişlerdir. Hatta bir ilmin *teknik terim ve tanımlarını* bilen kişinin herhangi bir rehber/hocaya ihtiyaç duymayacağı kanaati de şöhret bulmuştur. Zira ilim bir nevi kavramlar bilgisidir. Alan hâkimiyetinin önemli bir göstergesidir. Ayrıca bir ilim dalının kavramlarını bilen kişi, o alanı yeterince anlayıp, kavrayabilir demektir (Bilmen, 1985, I/11, 12; Yazır, 1997, II/386; Köse, 2000, III/357; Bağdatlı, 2012, 296; Köse, 2013, 252; Erdoğan, 2013, 214; Demir, 2016, 199; Öznurhan, 2016, I/575, 576). Bir başka anlatımla *istilâh*; herhangi bir bilim dalında herkesin anlayamayacağı, özel anlamda kullanılan terimler demektir (Sâmi, 1978, 121; Devellioğlu, 1984, 474; Doğan, 1996, 512, 532; Doğan, 2013, 525). İslâm hukuku kavramlarına ilişkin yazılmış veya İslâm hukuku kavramlarını da içeren eserlerden bazıları şunlardır:

- 1- Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân b. Ahmed er-Râzî el-Versinânî (ö. 322/933), *ez-Zînetü fi’l-Kelâmâtü’l-İslâmiyyeti’l-‘Arabiyye* (Yavuz, 1994, X/148-150; Demir, 2016, 199).
- 2- Muhammed b. Ahmed el-Havârizmî (ö. 387/997), *Mefâtihu’l-‘Ulûm* (Demir, 2016, 199).
- 3- İbn Fâris (ö. 395/1004), *Hilyetü’l-Fukahâ* (Özel, 1990, 166; Özel, 2013, 587; Demir, 2016, 199).
- 4- Muhammed b. Hasan b. İbn Fûrek (ö. 404/1015), *el-Hudûd fi’l-Usûl* (Şen, 2010, 303; Demir, 2016, 199).
- 5- Ebu’l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa’d et-Tüçibî el-Bâcî (ö. 474/1081), *Risâle fi’l-Hudûd* (Özel, 2013, 499; Demir, 2016, 199).
- 6- Ebû Hafs Necmüddîn ‘Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkindî (ö. 537/1142), *Tilbetü’t-Tâlibe (Tâlibetü’t-Talebe) fi’l-İstilâhâtü’l-Fıkhiyye* (Özel, 1990, 47; Köse, 2000, III/358; Aslantürk, 2006, XXXII/571-573; Köse, 2013, 252; Özel, 2013, 68; Demir, 2016, 199).
- 7- Ebu’l-Feth Burhânüddîn el-Mutarrizî (ö. 610/1213), *el-Muğrib fi Tertîbi’l-Mu’rib* (Özel, 1990, 61; Dağcı, 1999, 279; Çöğenli, 2006, XXXI/375-377; Şen, 2010, 318; Özel, 2013, 95; Köse, 2013, 252).
- 8- Ahmed b. Muhammed b. ‘Alî el-Makkarî el-Feyyûmî (ö. 770/1368), *el-Misbâhu’l-Münîr fi Garîbi’s-Şerhi’l-Kebîr li’r-Râfi’î* (Özel, 1990, 188; Elmalı, 1995, XII/516-517; Dağcı, 1999, 273; Çalış, 2004, 455; Özel, 2013, 424; Köse, 2013, 252, 319; Kızılkaya, 2013, 433).
- 9- Mes’ûd b. ‘Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390), *Risâletü’l-Hudûd* (Demir, 2016, 200).
- 10- Seyyid Şerif el-Cürçânî (ö. 816/1443), *et-Ta’rifât* (sadece fikhî kavramları değil, aynı zamanda genel kavramları içeren bir sözlüktür) (Keskioğlu, 1984, 154, 281; Özel, 1990, 90; Gümüş, 1993, VIII/134-136; Atar, 1999, 236; Köse, 2000 III/357; Uludağ, 2003, 11; Çalış, 2004, 451; Emiroğlu, 2011, 311; Karaman, 2012, 272; Köse, 2013, 252; Özel, 2013, 165; Aydın, 2013, 384; Eren - Uzunoğlu, 2014, 286; Demirci, 2014, 339; Demir, 2016, 200).
- 11- ‘Alâüddîn ‘Alî b. Muhammed b. Mes’ûd el-Bistâmî eş-Şahrûdî el-Musannifek (ö. 875/1470), *el-Hudûd ve’l-Ahkâmü’l-Fıkhiyye* (Çalış, 2004, 462; Yaşaroğlu, 2006, XXXI/239-240; Köse, 2013, 252; Özel, 2013, 192; Demir, 2016, 200).
- 12- Muhammed b. Süleymân el-Kâfîcî/Kâfiyeci (ö. 879/1474), *Seyfu’l-Kudât ‘ale’l-Bugât* (Özel, 2013, 198; Demir, 2016, 200).
- 13- Ahîzâde/Ahi Çelebi (ö. 905/1500), *Zübdetü’t-Ta’rifât* (Özel, 1990, 108; Özel, 2013, 224; Demir, 2016, 200).
- 14- ‘Abdurrahmân b. Kemâlüddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505), *en-Nukâye fi Erba’ati ‘Aşera ‘İlmen* (Demir, 2016, 200).
- 15- Zekeriyâ b. Muhammed el-Ensârî (ö. 962/1554), *el-Hudûdü’l-Enikâ ve’t-Ta’rifâtü’d-Dakîkâ* (Demir, 2016, 200).
- 16- Zeynüddîn b. İbrâhîm İbn Nuceym (ö. 970/1563), *er-Resâilü’l-Fıkhiyye (er-Resâilü’z-Zeyniyye)* (Özel, 1990, 117; Karaman, 2012, 285; Özel, 2013, 256; Demir, 2016, 200).

- 17- Kâsım el-Konevî (ö. 978/1570), *Enüsü'l-Fukahâ fi Ta'rîfâtî'l-Elfâzi'l-Mütedâvile Beyne'l-Fukahâ* (Köse, 2000, III/358; Şen, 2010, 309; Köse, 2013, 252; Demir, 2016, 200).
- 18- Muhammed 'Abdurraûf b. 'Alî el-Münâvî (ö. 1031/1622), *et-Tevkîf 'alâ Muhimmâtî't-Te'ârîf* (Dağcı, 1999, 277; Kandemir, 2006, XXXI/572-575; Şen, 2010, 319; Özel, 2013, 646; Demir, 2016, 200).
- 19- Ebu'l-Bekâ el-Kefevî (ö. 1095/1684), *el-Külliyyât* (sadece fikhî kavramları değil, aynı zamanda genel kavramları içeren bir sözlüktür) (Kılıç, 1994, X/298; Köse, 2000, III/357; Çalış, 2004, 454; Emiroğlu, 2011, 309; Köse, 2013, 252; Demir, 2016, 200).
- 20- Muhammed 'A'lâ b. 'Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî et-Tehânevî (ö. 1158/1475), *Keşşâfû Istilâhâtî'l-Fünûn* (sadece fikhî kavramları değil, aynı zamanda genel kavramları içeren bir ansiklopedidir) (Karaman, ts., 228; Dağcı, 1999, 283; Köse, 2000, III/357; Karaarslan, 2002, XXV/330-331; Uludağ, 2003, 11; Kaya, 2007, 343; Emiroğlu, 2011, 313; Karaman, 2012, 370; Köse, 2013, 252, 326; Aydın, 2013, 381; Kızılkaya, 2013, 444; Eren - Uzunoglu, 2014, 291; Demirci, 2014, 340; Demir, 2016, 200).
- 21- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942), *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstilâhları Kâmûsu* (Karaman, ts., 214; Yavuz, 1995, XI/57-62; Şen, 2010, 292; Karaman, 2012, 327; Demir, 2016, 200).
- 22- Ömer Nasûhî Bilmen (ö. 1971), *Hukûk-ı İslâmiyye ve İstilâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu* (Keskioglu, 1984, 281; Karaman, ts., 222; Özel, 1990, 207; Yaran, 1992, VI/162-163; Dağcı, 1999, 270; Köse, 2000, III/358; Kaya, 2005, 261; Kaya, 2007, 335; Atar, 2008, 419; Karaman, 2012, 328; Köse, 2013, 252; Özel, 2013, 654; Aydın, 2013, 438; Demir, 2016, 200).
- 23- Ali Himmet Berki (ö. 1976), *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler* (Berki, Yücel, 1986, 11; Berki, 1992, V/509-510; Öztürk, 1995, 460; Demir, 2016, 200).
- 24- Sa'di Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-Fıkhiyyu Luğaten ve İstilâhân* (Demir, 2016, 200).
- 25- Muhammed Revvâs Kal'acî - Hâmid Sâdık Kuneybî, *Mu'cemu Lugatî'l-Fukahâ* (Arapça- İngilizce) (Dağcı, 1999, 276; Köse, 2000, III/358; Şen, 2010, 307; Ekşi, 2011, 259; Kaya, 2013, 392; Öznurhan, 2016, I/575-576).
- 26- Muhsin Câbirî Arablû, *Ferheng-i İstilâhât-ı Fikh-i İslâmî* (Farsça) (Köse, 2000, III/358; Öznurhan, 2016, I/575-576).
- 27- Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (Kaya, 2013, 386; Kızılkaya, 2013, 433; Demirci, 2014, 339; Demir, 2016, 201).
- 28- Heyet, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*.
- 29- Heyet, *Türk Hukuk Lûgati*.

1. Hukuk Dili

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en mühim özellik; dili iletişim amaçlı kullanabilme yetisidir (*lisan=beyan=language*) (bk. er-Rûm 30/22; er-Rahmân 55/4). Fertler karşılıklı konuşup, anlaşabilmek için dil öğesini kullanırlar. Bununla birlikte zamanla farklı mesleklere göre sözgelimi; öğretmen dili, mühendis dili, hukukçu dili, sağlıkcı dili gibi meslekten olmayanların anlayamayacağı bazı özel diller/meslek dilleri (*profession languages*) ortaya çıkmıştır. Hukuk dili de (*legal language*) zor ve anlaşılması güç olan meslek dillerden biridir (Çiftpınar, 2008, 180-184; Öncü, 2013, 77, 78, 86-88).

Meslek erbabı dâhil, dilin kusurlu kullanılması insanlar arasında iletişimi zorlaştırır, hatta bazı yanlış anlaşılmalara sebebiyet verebilir. Söz konusu hukuk dili olunca, dilin doğru ve kusursuz bir şekilde kullanılması daha da önem arz eder. Nitekim "dil kusurlu olursa, sözcükler düşünceyi iyi anlatamaz; düşünce iyi anlatılmazsa yapılması gerekenler iyi yapılmaz, töre ve kültür bozulur, adalet yanlış yola sapar, şaşkınlık içine düşen yurttaş ne yapacağını bilemez; bunun içindir ki; hiçbir şey dil kadar önemli değildir." Meselâ, "ölünceye dek müebbet hapis" hukuk dilinin hatalı kullanılmasına bir örnektir (Çiftpınar, 2008, 181-184). Bu bağlamda hukukî kavramların kusursuz ve yerinde kullanılması önemli olup, alanda ihtisas/uzmanlık gerektirir. Sözgelimi; butlan (Edis, 1987, 162; Atar, 2008, 118), fasit (Yazır, 1997, I/421; Erdoğan, 2013, 136), sahih (Yazır, 1997, IV/253; Erdoğan, 2013, 491), cebri icra (Heyet, 1998, 47; Erdoğan, 2013, 67), def'i (Ansay, 1958, 214), def'i hakkı (Heyet, 1998, 65), halefiyet (Bağdatlı, 2012, 260), ifa/solutio (Arsebük, 1943, II/673; Koschaker, 1961, 251; Rado, 1964, 173; Aybay, 1984, 104; Tahiroğlu, 2014, 87; Eren, 2017, 932), ibra/acceptilatio, takas/compensatio, tecdit/novatio (Rado, 1964, 178 vd.; Edgü, 1967, 186-191; Nomer, 2013, 316-318; Tahiroğlu, 2014, 99), ihraz, işgal/occupatio (Koschaker, 1961, 128; Demir, 1981, 32, 97, 98; Umur, 1983, 42; Oğuzman - Selici, 1988, 612; Aydın, 2013, 346), illiyet bağı/illiyet rabitası/nedensellik bağı/conditio sine qua non (Aybay, 1984, 82; Karadeniz - Çelebican, 1986, 282; Tandoğan, 2010, 71; Yıldız, 2013, 69), uygun illiyet bağı (Arik 1964, 108; Eren, 2017, 561), ıztırrar/zaruret hali (Aybay, 1984, 79; Edis, 1987, 360; Yıldız, 2013, 121), karine (Ansay, 1958, 216; Heyet, 1998, 192), keenlemyekün (Edis, 1987, 161; Bağdatlı, 2012, 384), mücbir sebep/vis maior, beklenmedik olay/casus fortuitus (Tahiroğlu, 2014, 66, 68; Ergün, 2019, 968 vd.), müzayaka

hali (Çiftçınar, 2008, 188, 189; Bağdatlı, 2012, 498), zilyetlik/possessio (Ansay, 1958, 147; Oğuzman - Seliçi, 1988, 53; Erdoğan, 2012, 15; Nomer - Ergüne, 2014, 1), irtifak hakkı (Binatlı, 1977, 251; Demir, 1981, 45), üst hakkı/superficies (Binatlı, 1977, 226; Umur, 1983, 158; Erdoğan, 2012, 117), zarar (İbn Nüceym, 1977, 42; Hâdimî, 2016, 403; Kırkağâci, 1881, 50; Ali Haydar, 1911, I/47, 48; Karahasan, 1981, 74; Oğuzman - Öz, 2000, 497; Tandoğan, 2010, 63; Yıldız, 2013, 128), tapu sicili (Nomer - Ergüne, 2014, 89), terkin (Nomer - Ergüne, 2014, 119), mürûr-u zamân/zamanaşımı (Arsebük, 1943, II/935; Karahasan, 1981, 1715; Aydemir, 2010, 26; Nomer, 2013, 323), hukuka uygunluk, hukuka aykırılık/iniuria (Karahasan, 1981, 94 vd.; Erdoğan, 2014, 140; Ergün, 2018, 271 vd.), alâmet-i fârika (Heyet, 1998, 13; Erdoğan, 2013, 22), ahvâl-i şahsiyye (Heyet, 1998, 8; Bağdatlı, 2012, 25), kaza-i rüşd (Binatlı, 1977, 92; Heyet, 1998, 195; Özyıldırım, 1999, 94), fikri haklar (Binatlı, 1977, 96), hisse-i şayia (Bağdatlı, 2012, 281; Erdoğan, 2013, 199, 521), hidemât-ı âmmeden memnuiyet (Heyet, 1998, 128; Erdoğan, 2013, 197), sebepsiz iktisap (Edgü, 1967, 130; Heyet, 1998, 294), sebepsiz zenginleşme (Kaya, 2005, 29, 30; Bağdatlı, 2012, 581), cürüm, mücrim (Bağdatlı, 2012, 57, 480; Erdoğan, 2013, 81, 410), mâl (Ergün, 2019, 1222 vd.), fıtır sadakası (Ergün, 2018, 1260 vd.), kusur (Karahasan, 1981, 138 vd.; Narter, 2016, 425), kusur ehliyeti (Reisoğlu, 2014, 173), haksız fiil (Narter, 2016, 404) destekten yoksun kalma tazminatı (Tandoğan, 2010, 299; Narter, 2016, 968), sebep sorumluluğu (Eren, 2017, 639; Ergün, 2018, 15), kasıt/dolus, culpa/ihmal (Karadeniz - Çelebican, 1986, 287, 288), ağır ihmal/culpa lata, hafif ihmal/culpa levis (Tahiroğlu, 2014, 56, 58; Reisoğlu, 2014, 172; Eren, 2017, 599, 601), icap, kabul (Berki, 1981, md. 101, 102; Karaman, 1991, II/63; Reisoğlu, 2014, 64, 68), kusursuz mesuliyet (Arik, 1964, 109; Nomer, 2013, 128), yetkisiz temsil/fuzûlî (Karaman, 1991, I/266; Nomer, 2013, 110), hata (Karaman, 1991, II/124), ateh, nevm, iğma, nisyân, marazu'l-mevt, cehl, sekr, hezl, sefeh, sefer (Atar, 2008, 149-157), ikrâh/metus (Koschaker, 1961, 240; Erdoğan, 2014, 146), şuf'a (Berki, 1981, md. 950; İnan, 1979, 166), hacr, mahcûr (Berki, 1981, md. 941), izin (Berki, 1981, md. 942), rücu hakkı (Tekinay 'v.d.', 1988, 419 vd.; Tandoğan, 2010, 156), tazminat/giderim (Deschenaux - Tercier, 1983, 178), maddî zarar, manevî zarar, cismanî zarar (Deschenaux - Tercier, 1983, 184-187; Kaya, 2007, 65), irade beyanı (İnan, 1979, 95), gabin (İnan, 1979, 152), mislî eşya, mislî olmayan/kıyemî eşya (Tekinay 'v.d.', 1988, 16; Heyet, 1998, 201, 240), ius/hak ve hukuk (Karadeniz - Çelebican, 1986, 117, 118; Tahiroğlu, 2001, 10; Tahiroğlu - Erdoğan, 2014, 121, 128), actio/dava (Karadeniz - Çelebican, 1986, 118, 119; Tahiroğlu - Erdoğan, 2014, 128), hak ehliyeti, fiil ehliyeti (Tahiroğlu - Erdoğan, 2014, 138, 179), karz akdi/tüketim ödöncü/mutuum, âriyet akdi /kullanma ödöncü/commadatum (Erdoğan, 2014, 50, 55), furtum/hırsızlık, rapina/gasp (Koschaker, 1961, 235; Erdoğan, 2014, 135, 139), temerrüt/mora (Rado, 1964, 175; Tahiroğlu, 2014, 91), vedia/depositum (Rado, 1964, 62), rehin ve ipotek/pignus/hypotheca (Rado, 1964, 67; Umur, 1983, 161; Erdoğan, 2012, 118; Tahiroğlu, 2014, 180), vekâlet/mandatum (Rado, 1964, 122), mülkiyet, temlik/mancipium/mancipatio (Tahiroğlu, 2001, 7; Umur, 1983, 68), res/mâl/eşya (Umur, 1983, 5; Erdoğan, 2012, 1), kullanma hakkı/usus, süknâ hakkı/habitatio (Umur, 1983, 150, 151) vb. kavramlardan her birinin hukuk dilinde özel bir anlamı ve ifade değeri vardır. Çünkü hukukçular meramlarını bu nevi kavramlarla kısa yoldan ifade etme imkânı bulurlar. Bu yönü ile *terminoloji /istilâhât* diğer bilim dallarında olduğu gibi, hukuk biliminin de ayrılmaz parçasını oluşturur (Aydemir, 2010, 25; Aydın, 2013, 7) Bunun dışında genel anlamda *dil, yorum ve hukuk* arasında zaten mutlak bir ilişki vardır (bk. Işıktaş, 2001, 24-35).

2. Hukuk Dilinde Türkçeleşme Çabaları

"Tarihî geçmişi, ait olduğu medeniyetin engin kültür birikimi ve müstesna inkişâf kabiliyeti sebepleriyle hukuk dili, yazı dilinin en zor, en ağır ve en girift çeşidini oluşturur. Çünkü Türk hukuk dili, hem çok eski bir geleneğe sahip hem de nadir değişebilen bir yapısı vardır" (Aydemir, 2010, 20). Bu bağlamda hukuk dilinin en bariz niteliği; zor anlaşılır bir dil oluşudur. İster yazılı olsun, isterse sözlü olsun, kullanılan ağır ve *mutantan* hukuk dili; hukukla/hukukçularla sıradan halk arasında bir nevi bariyer oluşturmaktadır. Hukuk dilinin zor anlaşılır oluşunun nedeni; dilinden ve *istilâhât*/terminolojik altyapısından kaynaklanmaktadır. Bu nedenledir ki, hukukî metinler uzman olmayan kişiler tarafından anlaşılıp, yorumlanamaz. Zira hukukî metinler büyük oranda Arapça ve Farsça kökenli kelimeler örgüsünden oluşmaktadır (Aydemir, 2010, 21, 22; Öncü, 2013, 77, 78). Nitekim "337 Numaralı Bozkır Şeriyeye Sicili Örneği"ndeki Medenî hukuk kapsamına giren aile hukuku, miras hukuku ve borçlar hukuku ile ilgili belgelerde Osmanlı'da hukuk dilinin ne kadar ağır ve *mutantan* olduğunu görmek mümkündür (Ölker, 2016, 555).

a) Miras hukukunun ağır ve *mutantan* dilini gösteren bazı metinler:

1306/1889 tarihli bir metin: "Bozkır kazâsına tâbî' Belviran nahiyesine merbût Armasun karyesi sâkinlerinden iken bundan akdem vefât eden Mustafa İbn-i Osman..." (Ölker, 2016, 558).

1307/1890 tarihli bir başka metin: "Konya vilâyet-i celîlesi dâhilinde kâ'in Bozkır kazâsına tâbî' Karacaardıç karyesi ahâlîsinden iken bundan akdem vefât eden Mehmed İbn-i Abdullah..." (Ölker, 2016, 559).

1300/1883 tarihli bir diğer metin: "...Zevce-i menkûha-i metrûkesi Fadime bint-i Hacı Mehmed ile sulbî sagîr oğlu Ömer ve sulbiyye sagîre kızları Ayşe ve Cennet..." (Ölker, 2016, 559).

b) Aile hukukunun ağır ve mutantan dilini gösteren 1306/1889 tarihli bir metin:

"... Merkûm (mezbûr=adı geçen) Abdullah benim zevc-i dâhilim olup, bilâ nafaka ve-lâ menfa'atü'-ş-şer'î tatlik idüp nafaka-i iddet-i ma'lûmeme virmeyüp eşedd-i ihtiyâç ile muhtâc olmamla zevc-i sâbıkım mezbûr Abdullah üzerine kibel-i şer'den mikdâr-ı kifâye meblâğ farz ve takdîr olunmak matlûbundur deyü da'va etdikde..." (Ölker, 2016, 568).

c) Borçlar hukukunun ağır ve mutantan dilini gösteren 1306/1889 tarihli bir metin:

"...Merkûm (adı geçen) Hacı İsmail'in yedinde olup işbu meclis-i şer'de mu'ayene olunan beş yüz elli guruş kıymetli bir re's sekiz dokuz yaşında kır kısarak dört beş seneden beri yedimde şirâ'en mülküm iken işbu târih-i i'lâmdan yedi mâh mukaddem kazâen zâyi' edüp hâlen merkûm Hacı İsmail yedinde bulmağla bi'l-istihkâk hâlen taleb ederim deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istinkâk..." (Ölker, 2016, 572). Mezkûr hukukî metinlerden de anlaşılacağı gibi, Osmanlı/Türk hukuk dilinin kelime düzeyindeki en bariz vasfı, çokça Arapça ve Farsça ödünç kelimelerin iktibas edilmiş/kopyalanmış olmasıdır. Batı dillerinden kopyalanmış sözcüklerin sayısı ise çok daha azdır (Özyıldırım, 1999, 92; Aydemir, 2010, 24). Nitekim "337 Numaralı Bozkır Şer'iyye Sicili Örneği"nde görüleceği üzere, Türk/Osmanlı hukuk sisteminde kullanılan kelimelerin yaklaşık %76'sı Arapça, %4'ü Farsça, %3 Farsça+Arapça ve %16'sı ise ancak Türkçe kökenlidir (Ölker, 2016, 565).

Ancak Tanzimat ve sonrasında ortaya çıkan bazı hukuk hareketleriyle (bk. Üçok, 1966, 152 vd.; Üçok - Mumcu, 1993, 258 vd.; Aydemir, 2010, 25; Aydın, 2013, 419-434; Ekinci, 2016, 541-564) Türk/Osmanlı hukukunun düşünce tarzı ve referansları değişmeye başlamış (Aydemir, 2010, 25), İslâm hukuk sisteminin istiklâline rağmen (1937 Lahey Milletlerarası Hukuk Kongresi ve İslâm hukukunun özgünlüğünün kanıtları için bk. Berki, 1955, 5; Turnagil, 1972, 16; Tabbara, 1981, 331, 332; Bilmen, 1985, I/323 vd.; Gür, 1993, 110; Köse, 2013, 73 vd., 257-268; Gürkan, ts., 92-97, 316, 344, Üdeh, ts., 88), İsviçre'den Medenî Kanun, Borçlar Kanunu, İcra ve İflâs Kanunları, İtalya'dan Ceza Kanunu, Alman'dan Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile Deniz Ticaret Kanunu iktibas edilmiş oldu (kanunların iktibas için bk. Bağdatlı, 2012, 371; Erdoğan, 2013, 289; Heyet, 1998, 186, 187; Edis, 1987, 48, 53). Nihayetinde iktibas/kopyalama (citation, excerpt, extract, quotation, quoting kavramları için bk. Aldemir - Aldemir, 2018, 480) yoluyla 17 Şubat 1926 tarihli hukuk inkılâbı ile Türk/Osmanlı hukuku Kıta Avrupa'sı hukuk sistemi ile uyumlu hâle getirilmiş oldu (bk. Eroğlu, 1982, 296 vd.; Karadeniz - Çelebican, 1986, 14, 15; Heyet, 1998, IV, VII; Öncü, 2013, 79).

12 Temmuz 1932 tarihli dil devrimi (bk. Eroğlu, 1982, 316, 317) ile başlayan bir süreçle de "diğer bilim ve ihtisas dallarında olduğu gibi, hukuk alanında da dilin ve terimlerin Türkçeleştirilmesi yoluna gidilmiştir" (Aydemir, 2010, 25). Hukuk dilinin Türkçeleştirilmesinin bilimsel ve kültürel açıdan olumsuzluklarına ilişkin getirilen eleştirilere rağmen, revaç bularak hızla yayılmıştır (Hukuk dilinin Öztürkçeleştirilmesi/Türkçeleştirilmesi için 1941'de Maarif Vekâleti'nin İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne gönderdiği bir tamime dönemin Hukuk Fakültesi Dekanı Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in (ö. 1967) yönelttiği bilimsel eleştiriler için bk. Ayvazoğlu, 2017, 213-220).

3. Türk Hukuk Lûgatı'nın Ortaya Çıkış Süreci

En eski devirlerden itibaren insanlar arasında vuku bulan en zorlu nizalar, en esaslı anlaşmazlıklar; hak ve hukuka ilişkin meselelerden dolayı ortaya çıkmıştır. Hak ve hukuk kavramlarının kabuğu ise zamanla değişebilen kavram ve terimlerle ifade edilir (Heyet, 1998, VII). Bu bağlamda Türk/Osmanlı hukuku 17 Şubat 1926 tarihli hukuk inkılâbı ile Kıta Avrupa'sı hukuk sistemi ile uyumlu bir hâl alınca (Eroğlu, 1982, 296 vd.; Karadeniz - Çelebican, 1986, 14, 15; Heyet, 1998, IV, VII; Öncü, 2013, 79), Türkçe'nin dışında hukukî kavramların İngilizce, Fransızca, Almanca ve Lâtince dillerindeki karşılıklarının verildiği bir hukuk sözlüğünün hazırlanması zorunlu olmuştur (Heyet, 1998, IV). Bu nedendir ki, hukuk ve dil devrimlerinden sonra (Eroğlu, 1982, 296 vd.; 316, 317) devrin önde gelen hukukçuları, 1934 yılında "Türk Hukukçular Cemiyeti" ismi altında bir araya gelerek, "Türk Hukuk Lûgatı" gibi Türk/Osmanlı hukukunun anlaşılması ve uygulanmasında kaynaklık yapabilecek abidevî bir eser oluşturmayı kararlaştırırlar (Heyet, 1998, III). Cemiyet eserin oluşturulma sebebini; "Türk milletinin medeniyet âlemi hukuku ile münasebetlerini muhafazaya ve devam ettirmeğe medar olan Almanca, Fransızca, İngilizce ve Lâtince ile mümkün olduğu kadar her hukuk ıstılahının karşılığını göstermek" esasını üzerine kurmuştur (Heyet, 1998, 579). Beş dilde bir hukuk abidesi olan "Türk Hukuk Lûgatı", yeni Türk hukuku ile İslâm hukuku kavramları dışında İngilizce, Fransızca, Almanca ve Lâtince hukuk kavramlarını da içeren (Heyet, 1998, III), on bir yıl süren (11. 02. 1937 - 30. 06. 1948) ciddi bir çalışmanın semeresidir (Heyet, 1998, 579). Üniversiter/akademik bir mahiyet arz eden bu sözlüğün ortaya çıkmasında dönemin Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in (ö. 1961) büyük katkıları olmuştur (Heyet, 1998, XI).

11. 02. 1937 yılında Türk Hukuk Kurumu bir "Türk Hukuk Kamusu" hazırlama kararı alır ve derhal çalışmalara başlanır. Ancak hukuk ansiklopedisinin yapı taşlarını oluşturacak olan terimler henüz bir hukuk lûgatı ile oluşturulmadan ilmi bir kamus/ansiklopedi hazırlanamazdı. Bu bağlamda bir yandan hukuk

kamusu hazırlıkları yapılırken, diğer yandan 06. 05. 1939 tarihinde ise hukuk sözlüğünün hazırlanması kararlaştırılır. Sözlüğü hazırlama görevi aynı şekilde Türk Hukuk Kurumu'na verilir (Heyet, 1998, IX). Söz konusu meseleyi merhum Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971) bilâhare şöyle dile getirecektir: "... Hukuk İlmini Yayıma Kurumu, âcizlerle bazı zevata İslâm hukukuna ait bir kısım ıstılahları bir lügatçe halinde yazdırdı. İslâm hukukuna dair ayrıca "Kamus" unvanile bahislerden müteşekkil bir eser yazmamızı da teklif etti. Âcizleri hissemeye düşen "Ceza ahkâmı"nı bir iki senede çalışmak suretile ihzar ederek Kuruma gönderdim. Fakat İslâm hukukunun sair ahkâmı galiba yazılmadığından Kurumun da bu teşebbüsü bir neticeye iktiran etmedi. Teşebbüs edilen hayırlı bir işin noksan kalmasına gönülüm razı olmadığından aczime bakmaksızın bir kamus -noksan bir halde olsa da- vücade getirmek azminde bulundum, senelerce çalıştım, bu sırada İslâm fihhinin ibadetlere ait olan kısmını "Büyük İslâm İlm-i Hali" unvanile yedi yüz küsur sahifeden ibaret olmak üzere ayrıca neşre muvaffak oldum. İslâm hukukunun yazmakta bulunduğum diğer aksamı da inayet-i Hak'la altı cilt olmak üzere başkaca yazıp bitirdim. Bu suretle işbu "Hukûk-ı İslâmiyye ve İstılâhât-ı Fihniyye Kâmûsu" adındaki eser vücade gelmiş oldu" (Bilmen, 1985, I/4).

Hazırlanması kararlaştırılan sözlük şu esaslarla çerçevelenmiştir:

a- Sözlük; aile hukuku, borçlar hukuku, ceza hukuku gibi hukukun bütün dallarında bir anlam ifade edebilen kavramları ve hukuk felsefesine ilişkin ıstılahları kapsayıcı nitelikte olmalıdır.

b- Sözlük; Roma hukuku ve İslâm hukukunun tarihî ve ilmî önemleri dikkate alınarak hazırlanmalıdır.

c- Sözlük; sair milletlerin hukuku ile irtibatı sağlayacak nitelikte olmalı ve olabildiğince terimlerin Almanca, İngilizce, Fransızca ve Lâtince karşılıklarını gösterecek biçimde hazırlanmalıdır (*mukayeseli hukuk, el-fikhu'l-mukâren=comparative law=karşılaştırmalı hukuk*).

d- Sözlüğe Almanca-Türkçe, Fransızca-Türkçe, İngilizce-Türkçe, Lâtince-Türkçe terimler de eklenecektir (Heyet, 1998, IX).

Sözlük Roma hukuku, İslâm hukuku ve Cumhuriyet hukuku terim ve kavramlarını içerdiği gibi, o tarihlerde üniversitemizde çalışan yabancı öğretim üyelerine hazırlattırılan İngilizce, Fransızca, Almanca ve Lâtince hukukî kavramları da kapsamaktadır. Bu bağlamda sözlük günümüz hukuk bilimcileri için de mütedavil bir kaynaktır (Heyet, 1998, VI).

Kavramların tespiti ve toplanması için ön çalışmalara meşhur Fransız hukukçu Prof. Dr. Henri Capitant'ın (ö. 1937) himayelerinde 120 Fransız hukukçunun vaktiyle hazırladığı "*Vocabulaire Juridique*" (*Fransızca Hukuk Terimleri*) eseri tercüme edilerek başlanır. Ayrıca asistanlar dâhil, hukukçu Türk akademisyenlerden anketle tespit edilen mühim kavramlarla (Heyet, 1998, IX) önemli bazı fihris, direktif, rehber, borsa rehberi, kamus ve ıstılâhâta ilişkin eserler taranarak (Heyet, 1998, X) çalışmalar olgunlaştırılır. İslâm hukukuna ilişkin kavramlar hariç, bu çalışmalar sonucunda 4000 terim tespit edilerek karşılıklarına yabancı dillerdeki karşılıkları yazılarak bastırılır. Eserin basımı ve tashihi İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Yavuz Abadan'a verilir. Akabinde hazırlanan kavramlar koleksiyonuna katkı sağlayabileceği düşünülen 456 profesör, doçent, asistan, hâkim, savcı, avukat, hukukçu, idareci, maliyeci vb. kişilere gönderilerek noksan görülen kavramların tamamlanması, gereksiz bilgi ve tekrarların çıkarılması, karşılık verilen yabancı kelimeler üzerinde gerektiğinde bazı düzeltme ve tasarruflarda bulunulması, atıf gerektiren terimlerin atıflarının yapılması, hukuka ait olmamakla birlikte borsa, ticaret, sanat vb. çeşitli mesleklere ilişkin ancak zamanla âdetâ hukukîlik vasfı kazanmış bazı terimlerden başka, mülga olsa dahi bir dönem mer'î olan adli ve idarî hükümlerin de sözlük kapsamına alınması sağlanır. Hazırlanan terimler 11 Haziran 1941 tarihinde ait oldukları hukuk dalının uzmanlarına dağıtılarak Henri Capitant'ın "*Vocabulaire Juridique*" (Hukuk Sözlüğü) adlı eserinden dört kavramın çevirisi gönderilerek sözlüğün yazılmasında izleyecekleri metot hatırlatılır. *Otuz bir kişiden oluşan lügat yazı heyetinden bazıları şunlardır: Ord. Prof. Dr. Ahmet Esat Arsebük (ö. 1947), eski Dâru'l-Fünûn Müderrisi Av. Mustafa Şevket Yunt (ö. 1951), Ord. Prof. Dr. Ebülûlâ Mardin (ö. 1957), Temyiz Mahkemesi Üyesi Mehmet Gönenli (ö. 1965), Ord. Prof. Dr. Mustafa Reşit Belgesay (ö. 1969), Ankara Asliye Hâkimi İmran Öktem (ö. 1969), İzmir Defterdarı Mümtaz Tarhan (ö. 1970), İstanbul Müftülüğü Müsevvidi Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971), Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar (ö. 1972), Temyiz Mahkemesi Reislerinden Ali Himmet Berki (ö. 1976), Prof. Dr. Nihat Erim (ö. 1980), eski Dâru'l-Fünûn Müderrislerinden Dr. Ferit Ayıter (ö. ?) (Heyet, 1998, X, XI).*

11 Haziran 1941 tarihinde ait oldukları hukuk dalının uzmanlarına dağıtılan terimler (Heyet, 1998, X) 23. 06. 1941 tarihinden itibaren gelmeye başlar. İlim heyeti sözlük yazarlarından gelen üç bin civarındaki terim üzerinde yaptığı düzeltmelerden sonra terimler hukukçular tarafından alfabetik fişlere dönüştürülür. Bilâhare fişlerin kontrolü Prof. Dr. Nihat Erim ile Ankara Asliye Hâkimi İmran Öktem'e havale edilir. İlim heyetinin nihai çalışma ve müzakerelerinden sonra henüz fişler halinde olan lügat kitaba dönüştürülür (Heyet, 1998, XI, XII). Dönemin Türk Hukuk Kurumu Başkanı Manisa Mebusu Refik Şevket İnce'nin (ö. 1955) (Heyet, 1998, XV) ifadesi ile "*beşerî hatalar hesaba katılmak şartıyla, bu çalışmalar sayesinde ciddî bir eser meydana getirildiği iddia olunabilir*" (Heyet, 1998, XII).

Yüzyıllar boyunca Türk milletinin hukuku olmuş olan İslâm hukukuna ilişkin kavramların söz konusu sözlükte yer almaması düşünülemezdi. Nitekim İslâm hukuku nazarî ve amelî yönden son derece önemlidir (Şener, 1992, 36 vd.; Heyet, 1998, XII). Zira 743 sayılı Medeni Kanun'un Sureti Meriyet ve Şekli Tatbiki Hakkındaki Kanun'un 1. maddesi olan "Kanunu Medenî'nin mer'i olmağa başladığı tarihten evvelki hadiselerin hukuki hükümleri, mezkûr hadiseler hangi kanun mer'i iken olmuş ise yine o kanuna tabi kalır. Binaenaleyh 4 Teşrinievvel 1926 (17 Şubat 1926) tarihinden evvel vuku bulmuş olan muamelelerin hukukan lazımlıfa olup olmamaları ve neticeleri mezkûr tarihten sonra dahi, vukuları zamanında mer'i olan kanunlara tevfikân tayin olunur. Bilâkis 4 Teşrinievvel 1926 tarihinden sonra vuku bulmuş olan hadiseler, kanunda muayyen olan müstesnalari mahfuz kalmak şartıyla Kanunu Medenî'nin hükmüne tabidir" hükmü bunu âmirdir (Heyet, 1998, XII).

İslâm hukukuna ilişkin kavramların tespiti ve yazılması Ord. Prof. Dr. Ebülûlâ Mardin himayelerinde Temyiz Mahkemesi Reislerinden Ali Himmet Berki, Temyiz Mahkemesi Üyesi Mehmet Gönenli, Eski Dâru'l-Fünûn Müderrisi Av. Mustafa Şevket Yunt ve İstanbul Müftülüğü Müsevvidi Ömer Nasuhi Bilmen'den oluşan beş kişilik bir heyet tarafından yapılmıştır (Heyet, 1998, XIII).

Ayrıca milletlerarası hukuk ve mukayeseli hukuk tarihi açısından ayrıca yeni hukukun nüvesini oluşturduğundan söz konusu sözlük çalışmalarında Roma hukuku da ihmal edilemezdi. Sözlüğün Roma hukukuna ilişkin terimleri ise Dr. Ferit Ayiter (ö. ?) tarafından hazırlanmış, Av. Dr. Şemsettin Talip Diler (ö. ?) tarafından kontrol edilerek sözlüğe eklenmiştir (Heyet, 1998, XIII, 580).

Hukukî ıstılahların bir sözlük içerisinde Almanca, İngilizce, Fransızca ve Lâtincedeki karşılıklarının verilecek olması o zamana kadar bir ilkti. Türk Hukuk Kurumu Ord. Prof. Dr. Andreas Bertalan Schwarz'a (ö. 1953) Lâtince ve İngilizce, Prof. Dr. Ernest E. Hirsch'e (ö. 1985) Almanca, Prof. Dr. Charles Crozat'a (ö. 1952) ise Fransızca terimlerin karşılıklarının tespit sorumluluğunu verir (Heyet, 1998, XIII). Ardından mezkûr üç profesör münferiden yaptıkları çalışmaları tetkik için Ankara'da bir araya gelerek sözlüğün milletlerarası bir mahiyet kazanması için tekrar ciddi gayretler sarf eder (Heyet, 1998, XIV).

Hâsılı, ciddi emekler neticesinde sözlüğe eklenen Almanca-Türkçe (bk. Heyet, 1998, 377-417), Fransızca-Türkçe (bk. Heyet, 1998, 419-481), İngilizce-Türkçe (bk. Heyet, 1998, 483-559), Lâtince-Türkçe (bk. Heyet, 1998, 551-578) hukuk sözlükleri ile Türk veya yabancı araştırmacıların yabancı bir dilde bildikleri hukukî bir terimin Türkçesini bulabilmeleri mümkün kılınmıştır (Heyet, 1998, 375).

4. Metodu

a- Türkçe hukukî terimlerin Almanca, Fransızca, İngilizce ve Lâtince karşılıkları (bk. Heyet, 1998, 1-373).

Sözlükte ilgili hukukî kavramın varsa Almanca (alm.), Fransızca (fr.), İngilizce (ing.) ve Lâtince (lât.) dillerindeki karşılıkları verildikten sonra terimin hukuk bilminde ifade ettiği anlamlar verilir (bk. Heyet, 1998, 230, 231).

Ecel: (alm. frist, termin, aufschub. - fr. delai. - ing. period, time, period of time, fixed time, time allowed, limit. - lât. dies, tempus). + Hukukta ifade ettiği anlam (Heyet, 1998, 79).

Ev reisliği: (alm. hausegewalt. - fr. autorite domestique. - ing. authority over the family. -lât. patria potestas). + Hukukta ifade ettiği anlam (Heyet, 1998, 89, 90).

Hata: (alm. Irrtum. - fr. erreur. - ing. mistake. - lât. error). + Hukukta ifade ettiği anlam (Heyet, 1998, 120).

Mesuliyet/Sorumluluk: (alm. haftung, haftpflicht, herantwortlichkeit, schuld. - fr. responsabilite'. -ing. responsibility, liability. -lât. praestare; in ius vocare). + Hukukta ifade ettiği anlam (Heyet, 1998, 230).

Meşrû müdafaa: (alm. notwehr. - fr. legitime defense. -ing. necessary defence, in self defence, - lât. vim vi repellere, vivim illatam defendere). + Hukukta ifade ettiği anlam (Heyet, 1998, 231, 232).

Zilyetlik: (alm. besitz. - fr. possession. - ing. possession.- lât. possessio). + Hukukta ifade ettiği anlam (Heyet, 1998, 371).

Sözlükte dâr, dâr-ı 'adl, dâr-ı bagiy, dâr-ı emân, dâr-ı harp, dâr-ı İslâm, dâr-ı ridde, dâr-ı zimmet (Heyet, 1998, 61), bey-i câiz, bey-i fâsit, bey-i lâzım, bey-i mevkûf, bey-i münakit, bey-i nâfiz, bey-i sahih (Heyet, 1998, 35, 36), had, hadden katil, hadd-i kat-ı tarik, hadd-i kazf, hadd-i sekr, hadd-i sirkat, hadd-i şüurb, hadd-i zina (Heyet, 1998, 109), tazir, teâruz (Heyet, 1998, 326) gibi kavramların batı dillerinden verilecek karşılıkları yoksa terimlerin İslâm hukukunda ifade ettikleri anlamlar verilir.

Ayrıca sözlükte gerektiği hal ve durumlarda kavramla ilgili olarak AH. âmmе hukuku, BH. borçlar hukuku, BK. borçlar kanunu, CH. ceza hukuku, CMUK. ceza muhakemeleri usûlü kanunu, MH. medenî hukuk, MK. medenî kanun, TH. ticaret hukuku, TK. ticaret kanunu, UH. usûl hukuku, İH. idare hukuku, DUH. devletler umumi hukuku, İc. İf. K. icra iflâs kanunu vb. hukuk, kanun (K) ve nizamname (Nz.) maddeleri (m.) referans olarak gösterilir (çeşitli örnekler için bk. Heyet, 1998, 1-373).

b- Almanca hukukî terimlerin Türkçe karşılıkları için (bk. Heyet, 1998, 377-417).

Örnekler:

- Absolute rechte:** Mutlak haklar (Heyet, 1998, 381).
Bedachter: Mûsâ leh (Heyet, 1998, 391).
Ding: Ayn (Heyet, 1998, 383).
Fehler: Hata (Heyet, 1998, 387).
Haftung: Mesuliyet (Heyet, 1998, 391).
Haftung der Verwaltung: İdarenin mesuliyeti (Heyet, 1998, 391).
Handlug: Fiil (Heyet, 1998, 391).
Konkurs: İflâs (Heyet, 1998, 394).
Nachbarrecht: Komşuluk hakkı (Heyet, 1998, 397).
Zeitraum: Müddet (Heyet, 1998, 416).
Zins: Faiz (Heyet, 1998, 416).
c- Fransızca hukukî terimlerin Türkçe karşılıkları için (bk. Heyet, 1998, 419-481).
Örnekler:
Abondon: Feragat (Heyet, 1998, 419).
Action: Dâva (Heyet, 1998, 420).
Code: Kanun, kanunname (Heyet, 1998, 429).
Danger: Tehlike, riziko, hasar (Heyet, 1998, 437).
Divorce: Boşanma (Heyet, 1998, 441).
Faillite: İflâs etme (Heyet, 1998, 447).
Vendeur: Satıcı, bâyi (Heyet, 1998, 480).
d- İngilizce hukukî terimlerin Türkçe karşılıkları için (bk. Heyet, 1998, 483-559).
Örnekler:
Abandoned: Metrûk (Heyet, 1998, 483).
Act: Fiil (Heyet, 1998, 483).
Case law: Kaza-i içtihat (Heyet, 1998, 492).
Crime: Suç (Heyet, 1998, 497).
Lawful: Meşrû (Heyet, 1998, 516).
Mens rea: Kasıt (Heyet, 1998, 520).
Mistake: Hata (Heyet, 1998, 521).
Necessity: Zaruret, ıztırar hali (Heyet, 1998, 522).
Neglect: Kusur (Heyet, 1998, 522).
Obligation: Borç, taahhüt (Heyet, 1998, 522).
Price: Fiyat, semen (Heyet, 1998, 532).
e- Lâtince hukukî terimlerin Türkçe karşılıkları için (bk. Heyet, 1998, 551-578).
Örnekler:
Abigeatus: Hayvan hırsızlığı (Heyet, 1998, 551).
Adsertio: İddia (Heyet, 1998, 553).
Ager: Toprak, mülk (Heyet, 1998, 553).
Conventio: Akit, sözleşme (Heyet, 1998, 557).
Culpa: Kusur, ihmal (Heyet, 1998, 558).
Defensor: Müdafî (Heyet, 1998, 559).
Glossa: Haşîye, şerh (Heyet, 1998, 561).
İllicitum: Hukuka aykırılık (Heyet, 1998, 562).
Nox: Gece vakti (Heyet, 1998, 569).
Noxa: Bir köle veya hayvan tarafından işlenen haksız fiil (Heyet, 1998, 569).
Obses: Rehine (Heyet, 1998, 569).
Potestas: Âmme iktidarı (Heyet, 1998, 571).
Tutor: Vasî, kayyum (Heyet, 1998, 577).
Vis absoluta: Cebir, zorlama (Heyet, 1998, 578).

Değerlendirme ve Sonuç

* Türk Hukuk Lûgatı uluslararası hukuk/international law alanına kazandırılan üniversiter/akademik, üniversal/evrensel, ilmî bir eserdir (Heyet, 1998, XIV).

* Lûgat beş dilde (Türkçe/1-373, Almanca-Türkçe/ss. 377-417, Fransızca-Türkçe/ss. 419-481, İngilizce-Türkçe/ss. 483-559, Lâtince-Türkçe/ss. 551-578) tam ve doğru şekliyle hukukî istilahlara ulaşılmasını sağlamaktadır.

* Lûgat yer yer *hukuk sözlüğü*nden ziyade *hukuk ansiklopedisi* niteliğinde bir eserdir (Heyet, 1998, 41, 42, 54, 55, 230, 231, 352, 353).

* Eser hukuk ve sözlük alanlarında yapılabilecek heyet/kolektif çalışmalar için bir örnek araştırmadır.

* Sözlük hukukun herhangi bir dalında araştırma yapacak olan yerli ve yabancı araştırmacıların müstağni kalamayacağı son derece mütedavil bir eserdir. Zira sözlüğe Türk veya yabancı araştırmacıların Almanca, Fransızca ve İngilizcesini bildiklerin hukukî bir terimin Türk dilindeki karşılığını bulabilmeleri için alfabetik sıraya göre bir de Almanca-Türkçe, Fransızca-Türkçe, İngilizce-Türkçe hukuk sözlükleri eklenmiştir (Heyet, 1998, XIV).

* Türk Hukuk Lûgatı İslâm hukukunun ilmî mahfillerde bilinip tanınmasına katkı sağlayacaktır.

* Eser *milletlerarası hukuk* alanında mukayeseli araştırmalara (*el-fikhu'l-mukâren= comparative law=karşılaştırmalı hukuk*) imkân sağlayacak nitelikte kapsamlı bir çalışmadır (Heyet, 1998, XIV, 580).

* Türk Hukuk Lûgatı Cumhuriyet devrinin alanında ilk eseridir (Heyet, 1998, XIV).

* Lûgat hukukî ıstılahların eski ve yeni hukukî düşüncelerde ifade ettiği anlamlar, hatta varsa kanun ve nizamlardaki yerlerini gösterir mahiyettedir (Heyet, 1998, XIV).

* Eser Roma hukuku ve İslâm hukuku gibi kadim iki hukuka ilişkin mukayeselere imkân sağlayacak niteliktedir (Heyet, 1998, XIV, 580).

* Lûgat hukukî ıstılahların yabancı dillerdeki karşılıklarını vererek araştırmacıların ilgi ve meraklarını tetikleyecek bir nitelikte hazırlanmıştır (Heyet, 1998, XIV).

* Eser yabancı araştırmacıların Türk hukukuna ilişkin araştırmalarında rehberlik edecek üniversiter/akademik, nitelikli bir eserdir (Heyet, 1998, XIV).

* Eser Türk hukukunun anlaşılması ve uygulanmasında kaynaklık yapabilecek mahiyette bir eserdir (Heyet, 1998, III).

* Sözlük nerdeyse İslâm hukuku ve Roma hukukunun kavramlarının tamamını kapsayacak bir ülkü ciddiyetiyle hazırlanmıştır (Heyet, 1998, XIII).

* Lûgat *hukukun teknik dili* mahiyetini arz eden bir eserdir (Heyet, 1998, XIV).

* Türk Hukuk Lûgatı sayesinde kanun koyucu, sivil, asker devletin bütün organları kendi alanlarına ilişkin ıstılahlara tatmin olacakları bir şekilde ulaşabileceklerdir (Heyet, 1998, XIV).

* Eser akademisyen, hâkim, savcı, avukat, hukuk müşavirleri vb. hukuk adamlarının müstağni kalamayacakları bir eserdir (Heyet, 1998, XIV).

* Türk Hukuk Lûgatı yeni nesilleri tarihî köklerine bağlayıcı nitelikte bir eserdir (Heyet, 1998, XIV).

* Lûgat hukuk tarihi nosyonu/melekesi kazandıracak nitelikte bir eserdir (Heyet, 1998, XIV).

* Her meslek gurubunun kendi aralarında kullandıkları özel bir dilleri/meslek dilleri/ihtisas dilleri vardır (Çiftpınar, 2008, 190). Hukuk araştırmacılarının da *hukuk dilini* doğru ve yerinde kullanabilmeleri için müracaat edecekleri kaynakların başında Türk Hukuk Lûgatı gelir.

* Eser ilimde ülkü birliğine, diğer yandan memlekete hizmet sevdasının bir neticesidir (Heyet, 1998, XV).

* Türk Hukuk Lûgatı *on bir yıl süren (11. 02. 1937 – 30. 06 1948)* ciddi bir çalışmanın neticesidir. Hatta "*hayatın en önemli eseridir = Lebenswerk*" (Heyet, 1998, 579, 581). Bu yönü ile eser; ilmî araştırmalar için bir sabır ve titizlik numunesidir.

* Türk Hukuk Kurumu, eserin oluşturulma sebebini; "*Türk milletinin medeniyet âlemi hukuku ile münasebetlerini muhafazaya ve devam ettirmeğe medar olan Almanca, Fransızca, İngilizce ve Lâtince ile mümkün olduğu kadar her hukuk ıstılahının karşılığını göstermek*" esası üzerine kurmuştur (Heyet, 1998, 579).

* Lûgat Türkçe karşılıklarını arayanlar için 4784 Almanca, 7224 İngilizce, 7135 Fransızca olmak üzere 19143 hukukî ıstılahı kapsamaktadır. Lûgat ayrıca 2620 Roma hukuku/Lâtince ıstılahı da içermektedir. Bu yönü ile sözlük milletlerarası, üniversiter/akademik nitelikte bir eserdir (Heyet, 1998, 580).

* Türk Hukuk Lûgatı'nın Almanca-Türkçe, Fransızca-Türkçe, İngilizce-Türkçe, Lâtince-Türkçe kısımlarının tashih ve tanzimini bütünüyle Ordinaryüs Profesör Ernst Eduard Hirsch (ö. 1985) yapmıştır (Heyet, 1998, 580).

* Türk Hukuk Kurumu'nun kurucularından ve başkanlarından Manisa Mebusu Refik Şevket İnce'nin (ö. 1955) deyimi ile "...bunlar –tespit edilen hatalar- bizim için servet sayılacak; bize hatalarımızı bildirenler minnetlerimizi kazanacaktır. Zira her kusur üzerine durarak tetkikatımızı genişletmek ve ilim âlemine daha iyi eserler vermek bizlerin saadeti, böyle saadete vesile olmak da bilginlerin ve ilim severlerin vicdan borcu olduğu kanaatini taşıyoruz" (Heyet, 1998, 581). Eser bu yönü ile de bir *ilim ahlâkı manifestosu* niteliğindedir.

* Eser sair araştırmalara örneklik teşkil edecek bir *transkripsiyon cetoeli* (bk. Heyet, 1998, XVI, XVII) ve *kısaltmalar cetoeli* (bk. Heyet, 1998, XVII) içermektedir.

KAYNAKÇA

- Aldemir, Hüsnü- Aldemir, Musa (2018). *Türkçe-İngilizce Hukukî Terimler Sözlüğü*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Ali Haydar Efendi (Küçük) (1330/1911). *Dürrerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm (I-IV)*. 3. Baskı. İstanbul: Matba'a-i Ebu'z-Ziyâ'.
- Ansay, Sabri Şakir (1958). *Hukuk Bilimine Başlangıç*. 7. Baskı. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- Arık, Kemal Fikret (1964). *Borçlar Hukuku I (Umumî Hükümler)*. Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık.
- Arsebük, Esat (1943). *Borçlar Hukuku (I-II)*. 2. Baskı. İstanbul: Arkadaş Matbaası.
- Aslantürk, Ayşe Hümeysra (2006). Neseî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (c. XXXII, ss. 571-573), İstanbul: TDV Yayınları.
- Atar, Fahreddin (1999). *İslâm Adliye Teşkilâtı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*. 4. Baskı. Ankara: DİB Yayınları.
- Atar, Fahreddin (2008). *Fıkıh Usûlü*. 7. Baskı. İstanbul: MÜİFV Yayınları.
- Aybay, Aydın (1984). *Borçlar Hukuku Dersleri*. 9. Baskı. İstanbul: Seyran Basımevi.
- Aydemir, İbrahim Ahmet (2010). "Türk Hukuk Dili Üzerine Araştırmalar I". *Belleten* II: 19-36.
- Aydın, Mehmet Âkif (2013). *Türk Hukuk Tarihi*. 11. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Aydınlı, Abdullah (2013). *Hadis İstihlâhları Sözlüğü*. 7. Baskı. İstanbul: MÜİFV Yayınları.
- Ayvazoğlu, Beşir (2017). "Ali Fuad Başgil'e Göre Türkçe ve Hukuk Dili". *Muhafazakâr Düşünce*/52: 213-220.
- Bağdatlı, Selâhattin (2012). *Hukuk Sözlüğü (AB Hukuku Terimleri İlâveli)*. 3. Baskı. İstanbul: Derin Yayınları.
- Berki, Ali Himmet (1955). *Hukuk Tarihinden İslâm Hukuku I*. Ankara: Örnek Matbaası.
- Berki, Ali Himmet (1981). *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)*. 3. Baskı. İstanbul: Hikmet Yayınları.
- Berki, Ali Himmet - Yücel, İrfan (1986). *İslâm Hukukunda Ferâiz ve İntikal*. 3. Baskı. Ankara: DİB Yayınları.
- Berki, Şakir (1992). Ali Himmet Berki. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (c. V, ss. 509-510), İstanbul: TDV Yayınları.
- Bilmen, Ömer Nasûhî (1985). *Hukûk-ı İslâmiyye ve İstihlâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu (I-VIII)*. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi.
- Binatlı, Yusuf Ziya (1977). *Hukukun Genel İlkeleri ve Medeni-Hukuk*. 4. Baskı. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası.
- Cürcânî, 'Alî b. Muhammed eş-Şerif (1433/2012). *Kitâbu't-Ta'rîfât*. Thk. Muhammed 'Abdurrahmân el-Mir'aşîli. 3. Baskı. Lübnân - Beyrût: Dâru'n-Nefâes.
- Çalış, Halit (2004). *İslâm Hukukunda Özel Mülkiyet ve Sınırlamaları*. 1. Baskı. Konya: Yediveren Kitap.
- Çiftınar, Bülent (2008). "Toplumsal Kuralların Metni Olan Hukuk ve Hukuk Dili". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/5: 180-191.
- Çögenli, M. Sadi (2006). *Mutarrizî. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c. XXXI, ss. 375-377). İstanbul: TDV Yayınları.
- Dağcı, Şâmil (1999). *İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiil*. 2. Baskı. Ankara: DİB Yayınları.
- Demir, Halis (2016). İslâm Hukuku'nda Hudûd ve İstihlâh Edebiyatı. *Turkish Studies*, 11/5: 199-226.
- Demir, Fahri (1981). *İslâm Hukukunda Mülkiyet ve Servet Dağılımı*. Ankara: Emek Matbaacılık.
- Demirci, Muhsin (2014). *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. 3. Baskı. İstanbul: MÜİFV Yayınları.
- Deschenaux, Henri - Tercier, Pierre (1983). *Sorumluluk Hukuku*. Çeviren: Salim Özdemir. Ankara: Kadıoğlu Matbaası.
- Devlilioğlu, Ferit (1984). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. 6. Baskı. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, D. Mehmet (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*. 11. Baskı. b.y.: İz Yayıncılık.
- Edgü, Ekrem (1967). *Borçlar Hukuku (Umumî Hükümler)*. bsy. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Edis, Seyfullah (1987). *Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri*. 3. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ekinci, Ekrem Buğra (2016). *Osmanlı Hukuku (Adalet ve Mülk)*. 4. Baskı. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Ekşi, Ahmet (2011). *İslâm Tıp Hukuku (Çağdaş Tıp Problemlerine İslâm'ın Getirdiği Hukuki Çözümler)*. 1. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Elmalî, Hüseyin (1995). Feyyûmî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c. XII, ss. 516-517). İstanbul: TDV Yayınları.
- Emiroğlu, İbrahim (2011). *Klasik Mantığa Giriş*. 8. Baskı. Ankara: Elis Yayınları.
- Erdoğan, Mehmet (2013). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. 4. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Erdoğan, Belgin (2012). *Roma Eşya Hukuku*. 5. Baskı. İstanbul: Der Yayınları.
- Erdoğan, Belgin (2014). *Roma Borçlar Hukuku Dersleri*. bsy. İstanbul: Der Yayınları.
- Eren, Cüneyt - Uzunoğlu, Vecih (2014). *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Eren, Fikret (2017). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. 22. Baskı. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Ergün, Mehmet (2018). *İslâm Hukukunda Yapı Mâliklerinin Kusursuz Sorumluluğu*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Ergün, Mehmet (2018). İslâm Hukukunda Hukuka Aykırılık. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/2: 271-294.
- Ergün, Mehmet (2018). Fıtır Sadakası. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/60: 1260-1269.
- Ergün, Mehmet (2019). Hanefî Hukukçularına Göre Mâl Kavramı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/63: 1222-1229.
- Ergün, Mehmet (2019). İslâm Hukukunda Mücbir Sebep. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/64: 967-974.
- Eroğlu, Hamza (1982). *Türk İnkılâp Tarihi*. 1. Baskı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Gümüş, Sadreddin (1993). Cürcânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c. VIII, ss. 134-136). İstanbul: TDV Yayınları.
- Gür, Ahmet Refik (1993). *Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle (Hukuk Sosyolojisi ve Felsefesi Üzerine Bir Kalem Denemesi)*. 3. Baskı. İstanbul: Sebül Yayınevi.
- Gürkan, Ahmet (ts.). *İslâm Kültürünün Garbî Medenileştirmesi*. 2. Baskı. Ankara: Gaye Matbaası.
- Hâdimî, Ebû Sa'îd Muhammed el-Hanefî (1437/2016). *Mecâmî' u'l-Hakâik ve'l-Kavâ'id ve Cevâmi' u'r-Revâik ve'l-Fevâid fi Usûli'l-Fıkhi ve'l-Kavâ'id il-Fıkhiyye*. Thk. Hâlid 'Azîzî. Beyrût-Lübnân.
- Heyet (1998). *Türk Hukuk Lügatı*. 4. Baskı. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Heyet (2010). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 5. Baskı. Ankara: DİB Yayınları.
- İşıktaş, Yasemin (2001). "Dil, Yorumlama ve Hukuk İlişkisi". <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2001-1/1.pdf/ss>. 24-35. Erişim: 02 Temmuz 2019.
- İbn Nüceym, Zeynül'âbidîn b. İbrâhîm el-Misrî el-Hanefî (1398/1977). *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*. İstanbul: Dersa'âdet Kitabevi.
- İnan, Ali Naim (1979). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Kal'acı, Muhammed Revvâs (2012). *Fıkıh Lügatı (Arapça-İngilizce-Türkçe)*. İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- Kandemir, M. Yaşar (2006). Muhammed 'Abdurraûf b. 'Alî el-Münâvî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c. XXXI, ss. 572-575). İstanbul: TDV Yayınları.
- Karaarslan, Nasuhî Ünal (2002). Keşşâfî İstihlâhât-ı Fünûn ve'l-'Ulûm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c. XXV, ss. 330-331). İstanbul: TDV Yayınları.
- Karaarslan, Nasuhî Ünal (2002). Tehânevî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c. XXV, ss. 330-331). İstanbul: TDV Yayınları.
- Karadeniz, Özcan - Çelebicin (1986). *Roma Hukuku*. 3. Baskı. Ankara: AÜHF Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi.

- Karahasan, Mustafa Reşit (1981). *Sorumluluk ve Tazminat Hukuku*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Karaman, Hayreddin (ts.). *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: İrfan Yayınevi..
- Karaman, Hayreddin (1991). *Mukayeseli İslâm Hukuku (I-III)*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Karaman, Hayreddin (2012). *İslâm Hukuk Tarihi*. 9. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kaya, Ali (2005). *İslâm Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme*. İstanbul: Bayrak Matbaası.
- Kaya, Ali (2007). *İslâm Hukukunda Bedene İlişkin Zararlar ve Tazmini*. 1. Baskı. Bursa: Emin Yayınları.
- Kaya, Ali (2013). *Güncel Fıkhî Konular*. 1. Baskı. Bursa: Emin Yayınları.
- Keskioğlu, Osman (1984). *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*. Ankara: DİB Yayınları.
- Kılıç**, Hulusi (1994). Ebu'l-Bekâ el-Kefevî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (c. X, ss. 298), İstanbul: TDV Yayınları.
- Kırkağâci, Muhammed b. Süleymân (1299/1881). *Şerhu Hâtıme-i Kavâ'idü'l-Usûl ve'l-Furû'*. İstanbul: Hacı Muharrem Efendi el-Bosnevi Matbaası.
- Kızılkaya, Necmettin (2013). *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslâm Hukukunda Küllî Kâideler*. bsy. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Koschaker, Paul (1961). *Modern Hususî Hukuka Giriş Olarak Roma Hususî Hukukunun Ana Hatları*. Trc. Kudret Ayiter. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Köse, Saffet (2000). İstılâh. *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, (c. III, ss. 357-358), İstanbul: Şâmil Yayınevi.
- Köse, Saffet (2013). *İslâm Hukukuna Giriş*. 3. Baskı. İstanbul: Hikmet Yayınları.
- Narter, Sami (2016). *Kusursuz Sorumluluk, Haksız Fiil Sorumluluğu ve Tazminat Hukuku*. 2. Baskı. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Nomer, Halûk N. (2013). *Borçlar Hukuku (Genel Hükümler)*. 13. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Nomer, Halûk N. - Ergüne, Mehmet Serkan (2014). *Eşya Hukuku (Zilyetlik ve Tapu Sicili)*. 1. Baskı. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Oğuzman, M. Kemal-Seliçi, Özer (1988). *Eşya Hukuku*. 5. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Oğuzman, M. Kemal-Öz, M. Turgut (2000). *Borçlar Hukuku (Genel Hükümler)*. İstanbul: Filiz Kitabevi, Fakülteler Matbaası.
- Ölker, Perihan (2016). Osmanlı'da Hukuk Dili: 337 Numaralı Bozkır Şeriyeye Sicili Örneği. *Selçuk Üniversitesi Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (06-08 Mayıs 2016)*, ss. 555-574.
- Öncü, Mehmet Tahir (2013). Türk Muhakeme İletişiminde Hukuk Dili ve Önemi. *Düşbed*, 10:76-89.
- Özel, Ahmet (1990). *Hanefî Fıkıh Âlimleri*. 1. Baskı. Ankara: TDV Yayınları.
- Özel, Ahmet (2013). *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*. 3. Baskı. Ankara: TDV Yayınları.
- Öznurhan**, Halim (2016). İstılâh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (c. EK- I/575-576), İstanbul: TDV Yayınları.
- Öztürk, Nazif (1995). *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar (Ahkâmü'l-Evkâf)*. 1. Baskı. Ankara: TDV Yayınları.
- Özyıldırım, Işıl İnce (1999). Türk Yasa Dili. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16/1: 89-114.
- Rado, Türkân (1964). *Roma Hukuku Dersleri (Borçlar Hukuku)*. 4. Baskı. İstanbul: İÜHF Yayınları: Doğan Kardeş Matbaacılık.
- Reisoğlu, Safa (2014). *Türk Borçlar Hukuku (Genel Hükümler)*. 25. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Sâmi, Şemseddin (1978). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şen, Cemalettin (2010). *Bilinç ve Etkisi (İslâm Hukukunda Bilincin Hak ve Sorumluluklara Etkisi)*. Bursa: Emin Yayınları.
- Şener, Abdülkadir (1992). *İslâm Hukuku Dersleri I*. 2. Baskı. İzmir: DEÜ Yayınları, DEÜ Matbaası.
- Tabbara, Afif Abdülfettâh (1981). *İlmin Işığında İslâmiyet*. Çeviren: Mustafa Öz. 2. Baskı. İstanbul: Kalem Yayıncılık, Yelken Matbaası.
- Tahiroğlu, Bülent (2001). *Roma Hukukunda Mülkiyet Hakkının Sınırları*. 3. Baskı. İstanbul: Der Yayınları.
- Tahiroğlu, Bülent (2014). *Roma Borçlar Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tahiroğlu, Bülent - Erdoğan, Belgin (2014). *Roma Hukuku Dersleri (Tarihi Giriş, Hukuk Tarihi, Genel Kavramlar, Usul Hukuku)*. 10. Baskı. İstanbul: Der Yayınları.
- Tandoğan, Halûk (2010). *Türk Mes'uliyet Hukuku (Akit Dışı ve Akâd Mes'uliyet)*. 1961 Yılı Birinci Basıdan Tıpkı Bası. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Tekinay, Selâhattin Sulhi - Akman, Sermet - Burcuoğlu, Halûk - Altop, Atilla (1988). *Tekinay Borçlar Hukuku (Genel Hükümler)*. 6. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Üdeh, Abdülkâdir (ts.). *İslâm Şeriatı*. Tercüme: Akif Nuri Karcioğlu. 7. Baskı. Ankara: Nur Yayınları, Gaye Matbaası.
- Uludağ, Süleyman (2003). *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*. 7. Baskı. Ankara: TDV Yayınları.
- Umur, Ziya (1983). *Roma Hukuku (Eşya Hukuku/Aynî Haklar)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Unat, Faik Reşit (1988). *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*. 6. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Üçok, Coşkun (1966). *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*. 4. Baskı. Ankara: Başnur Matbaası.
- Üçok, Coşkun - Mumcu, Ahmet (1993). *Türk Hukuk Tarihi*. 7. Baskı. Ankara: Savaş Yayınları.
- Yaran, Rahmi (1992). Ömer Nasuhi Bilmen. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c.VI, ss. 162-163). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil (2006). Musannifek. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c. XXXI, ss. 239-240). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yavuz**, Yusuf Şevki (1994). Ebû Hâtım er-Râzî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c. X, ss. 148-150). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yavuz, Yusuf Şevki (1995). Elmalılı Muhammed Hamdi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c. XI, ss. 57-62). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (1997). *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmûsu (I-V)*. Hazırlayan: Sıtkı Gülle. İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yıldız, Kemal (2013). *İslâm Sorumluluk Hukuku (Akit Dışı Sorumluluk)*. 2. Baskı. İstanbul: Seçil Ofset Matbaacılık.